

Een interessante observatie betreft het ‘verhuiselijken’ van de geschiedenis in de familiefilm (70), zoals blijkt uit het voorbeeld van de films van Max Peereboom (1911-1942), waarin de buitenwereld lokaal, sociaal en nationaal werd geïntegreerd in de filmische portretten van het familieleven.

De familiefilm als factor in het huwelijksleven wordt ook mooi beschreven. Zonder het zo te zeggen was de huwelijksfilm natuurlijk (91) de reproduceerbare weerslag van het inmiddels enigszins clichématige gegeven dat je trouwdag traditiegetrouw de mooiste dag van je leven is.

In de paragraaf over de katholieke film (144-145) wordt de indruk gewekt dat met name in de katholieke zuil op uitgebreide schaal, meer dan in de protestantse zuil, het medium film werd gebruikt. Dit beeld kan enigszins genuanceerd worden door te wijzen op het bestaan van de zogenaamde Witte Bioscopen, bij voorbeeld in Amsterdam en Groningen, die onder toezicht van dominees stonden. Wellicht zijn er in het protestantse volksdeel minder familiefilms vervaardigd of bewaard gebleven.

Er zijn in het boek een paar kleine foutjes te vinden, zoals de naam van het ‘landgoed Sassenheim’ in het Groningse Haren. (78) Sassenheim is een visplas en ontleent zijn naam aan de eerste eigenaars van het aldaar gelegen paviljoen, Sas(kia) en Hein Aalderink. De voornaam van de bekende katholieke auteur Van der Plas is Michel en niet Michiel. (137) Over het algemeen genomen is het boek goed geschreven en laat het zich vlot lezen, hoewel, net als bij veel (goede) films, je soms het gevoel krijgt dat een pakkend einde er niet in zit.

Onmiskenbaar echter heeft het unieke onderzoek en de dissertatie van Susan Aasman een belangrijke bijdrage geleverd aan de emancipatie van film als wetenschappelijk onderzoeksobject.

F. Westra

A. Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina. De geschiedenis van de Engelandvaarders* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2004; Amsterdam: Bert Bakker, 2004, 470 blz., € 19,95, ISBN 90 351 2640 8).

Agnes Dessing heeft op zeer verdienstelijke wijze in haar proefschrift de geschiedenis van de Engelandvaarders in kaart gebracht. In het algemeen worden onder Engelandvaarders de Nederlanders verstaan die tijdens de Tweede Wereldoorlog vanuit bezet Nederland naar Engeland zijn uitgeweken om de strijd tegen de vijand voort te zetten. Na aankomst in Engeland werden deze Engelandvaarders door de Engelse en Nederlandse veiligheidsdiensten verhoord om eventuele spionnen te ontmaskeren en informatie uit het bezette Nederland te verzamelen. Als uitgangspunt voor haar proefschrift heeft Dessing de Nederlandse verhoren gebruikt die zich in het Nationaal Archief in Den Haag bevinden. De Engelse verhoren zijn overigens door de Engelse autoriteiten nog niet voor historisch onderzoek vrijgegeven.

Aangezien de Nederlandse veiligheidsdiensten aanvankelijk slecht functioneerden en het archiefmateriaal tijdens en na de Tweede Wereldoorlog van hot naar haar gesleept is, ontbreken de verhoren — voor zover zij overigens gehouden zijn — van ongeveer tweehonderd Engelandvaarders, terwijl in de aanwezige verhoren soms relevante informatie ontbreekt. Door middel van aanvullend archiefonderzoek, het uitvoerig gebruik van egodocumenten, het interviewen van Engelandvaarders en een enquête onder de nog levende Engelandvaarders heeft Dessing die lacunes opgevuld. Voor haar onderzoek heeft Dessing een aantal criteria gehanteerd waaraan haar Engelandvaarders moesten voldoen. Een daarvan is dat de Engelandvaarders tijdens de oorlog in Engeland moesten zijn aangekomen. Hoewel die keuze in het licht van het uitgangspunt begrijpelijk is, zorgt dit voor een spanningsveld dat zich in het boek keer op keer manifesteert en waarop Dessing eigenlijk geen goed antwoord heeft. Zo wijdt zij een apart hoofdstuk aan gestrande Engelandvaarders die niet aan haar eis van aankomst in Engeland voldoen. Engelandvaarders die via Spanje in Suriname terechtgekomen zijn en tijdens de oorlog nooit in Engeland zijn geweest, worden door haar niet als Engelandvaarder beschouwd. Op grond van haar criteria komt Dessing tot 1706 Engelandvaarders, waarvan 48 vrouwen, die Engeland bereikten en 598 mislukte pogingen om Engeland te bereiken. De verschillende aspecten van de Engelandvaart worden in aparte hoofdstukken behandeld waarbij uitvoerig van egodocumenten gebruik gemaakt wordt en de kwantitatieve gegevens in overzichtelijke tabellen en grafieken worden weergegeven. Hierdoor is een goed overzicht ontstaan over de beweegredenen van de Engelandvaarders, hun deelname aan verzetsactiviteiten, hun burgerlijke staat, de belangrijkste ontsnappingsroutes en tal van andere relevante gegevens. Zo bereikten over de Noordzee 172 Engelandvaarders Engeland, 985 Engelandvaarders kozen de zogenaamde zuidelijke route die via Zwitserland en Spanje liep, terwijl via Scandinavië 528 Engelandvaarders een veilig heenkomen zochten.

Na hun aankomst in Engeland ondergingen de Engelandvaarders verschillende verhoren. Dessing wijst erop dat de informatie van de Engelandvaarders over bezet Nederland meestal fragmentarisch en verouderd was. De opvang van de Engelandvaarders beoordeelt zij als toereikend en adequaat, hoewel sommige Nederlandse ambtenaren van onvoldoende begrip blijk gaven.

In het hoofdstuk dat aan de waardering voor de Engelandvaarders gewijd is, komen de ontvangsten door koningin Wilhelmina en de problematiek van de te verlenen onderscheidingen aan bod. Voor Wilhelmina waren alle Engelandvaarders uitgeweken verzetsstrijders hetgeen, zoals in dit boek aangetoond wordt, geenszins het geval was. Aangezien de koningin niet tegengesproken mocht worden en zij een afwijkende mening niet op prijs stelde, bleef zij gevangen in een beeld over Nederland dat niet met de werkelijkheid overeenkwam.

Aangezien tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog Nederland als dapperheidsonderscheiding alleen de Militaire Willemsorde kende, ontstond de behoefte aan andere onderscheidingen van een lagere orde. Zo werden in de loop van de oorlog onder andere het Bronzen Kruis, het Kruis van Verdienste en de Bronzen Leeuw ingevoerd. Terwijl de eerste Engelandvaarders een grote kans op een Militaire Willemsorde of het Bronzen Kruis hadden, werd naarmate hun aantal toenam de kans daarop steeds geringer

en moest men zich met het Kruis van Verdienste tevreden stellen. Uiteindelijk werd de mate waarin de overtocht gevaarlijk was geweest één van de criteria voor de hoogte van de te verlenen onderscheiding. Een groot probleem in deze gevoelige materie was het gegeven dat de koningin zich er persoonlijk mee bemoeide en daarmee de regering behoorlijk voor de voeten liep.

Na hun aankomst in Engeland werden de meeste Engelandvaarders bij de landmacht en de marine ingedeeld, terwijl een aantal van hen bij de luchtmacht terecht kwam die toen nog geen zelfstandig krijgsmachtonderdeel was. Dessing heeft het een en ander voor zover concrete gegevens beschikbaar waren in een tabel weergegeven. Een zeer opmerkelijke groep vormen de Engelandvaarders, die als geheim agent tijdens de oorlog naar Nederland terugkeerden om daar hun gevaarlijke missies uit te voeren. Van de 180 Nederlanders die als geheim agent uitgezonden werden, waren 108 Engelandvaarder. Van deze laatste groep kwamen er 51 bij hun missie om.

Het beeld van de Engelandvaarder is volgens Dessing in hoge mate bepaald door de boeken *Soldaat van Oranje* van E. Hazelhoff Roelfzema en *Engelandvaarders* van K. Norel. De invloed van het boek van Hazelhoff Roelfzema werd door de verfilming ervan zeer versterkt. Terwijl Dessing terecht opmerkt dat Hazelhoff Roelfzema zichzelf wel erg op de voorgrond dringt, laat zij na het boek op zijn waarheidsgehalte kritisch te onderzoeken. Hazelhoff Roelfzema publiceerde zijn memoires in 1971 omdat hij het honorarium hard nodig had en goede verkoopcijfers gebaat zijn bij een held die met kop en schouders boven iedereen uitsteekt.

Het proefschrift van Agnes Dessing is hoofdzakelijk refererend en inventariserend, een probleemstelling ontbreekt. Het was niet onverstandig geweest om de definitie van Engelandvaarder van de *Stichting Genootschap Engelandvaarders* over te nemen, omdat dit genootschap waarin de Engelandvaarders zich verenigd hebben, zijn definitie in de loop der jaren steeds bijgesteld heeft om aan de voortschrijdende inzichten te voldoen. Dat wil niet zeggen dat de onderzoeksresultaten van Dessing dan fundamenteel anders zouden zijn geweest aangezien het in hoofdzaak om dezelfde personen gaat. Bij het hanteren van de definitie van het genootschap waarin onder andere ook degenen, die een mislukte poging hebben ondernomen, zijn opgenomen, zijn er meer mogelijkheden voor probleemstellingen. Door uit te gaan van een bepaald archiefbestand, i. c. de verhoren, en de definitie van Engelandvaarders daarop toe te snijden, heeft Dessing onnodig haar vrijheid van handelen ingeperkt met alle gevolgen van dien.

Jan Schulten

J. R. Pauwels, *De Canadezen en de bevrijding van België 1944-1945* (Berchem: EPO, 2004, 199 blz., € 18,50, ISBN 90 6445 361 6).

In september 1944 trokken Canadese troepen vanuit Frankrijk België binnen en rukten door West-Vlaanderen op naar Brugge. De bevrijders werden met open armen verwelkomd. Wie toen geloofde dat de oorlog niet lang meer kon duren, vergiste zich. Achter schijnbaar onbenuilige Vlaamse waterlopen zoals het Leopoldskanaal zat immers

en moest men zich met het Kruis van Verdienste tevreden stellen. Uiteindelijk werd de mate waarin de overtocht gevaarlijk was geweest één van de criteria voor de hoogte van de te verlenen onderscheiding. Een groot probleem in deze gevoelige materie was het gegeven dat de koningin zich er persoonlijk mee bemoeide en daarmee de regering behoorlijk voor de voeten liep.

Na hun aankomst in Engeland werden de meeste Engelandvaarders bij de landmacht en de marine ingedeeld, terwijl een aantal van hen bij de luchtmacht terecht kwam die toen nog geen zelfstandig krijgsmachtonderdeel was. Dessing heeft het een en ander voor zover concrete gegevens beschikbaar waren in een tabel weergegeven. Een zeer opmerkelijke groep vormen de Engelandvaarders, die als geheim agent tijdens de oorlog naar Nederland terugkeerden om daar hun gevaarlijke missies uit te voeren. Van de 180 Nederlanders die als geheim agent uitgezonden werden, waren 108 Engelandvaarder. Van deze laatste groep kwamen er 51 bij hun missie om.

Het beeld van de Engelandvaarder is volgens Dessing in hoge mate bepaald door de boeken *Soldaat van Oranje* van E. Hazelhoff Roelfzema en *Engelandvaarders* van K. Norel. De invloed van het boek van Hazelhoff Roelfzema werd door de verfilming ervan zeer versterkt. Terwijl Dessing terecht opmerkt dat Hazelhoff Roelfzema zichzelf wel erg op de voorgrond dringt, laat zij na het boek op zijn waarheidsgehalte kritisch te onderzoeken. Hazelhoff Roelfzema publiceerde zijn memoires in 1971 omdat hij het honorarium hard nodig had en goede verkoopcijfers gebaat zijn bij een held die met kop en schouders boven iedereen uitsteekt.

Het proefschrift van Agnes Dessing is hoofdzakelijk refererend en inventariserend, een probleemstelling ontbreekt. Het was niet onverstandig geweest om de definitie van Engelandvaarder van de *Stichting Genootschap Engelandvaarders* over te nemen, omdat dit genootschap waarin de Engelandvaarders zich verenigd hebben, zijn definitie in de loop der jaren steeds bijgesteld heeft om aan de voortschrijdende inzichten te voldoen. Dat wil niet zeggen dat de onderzoeksresultaten van Dessing dan fundamenteel anders zouden zijn geweest aangezien het in hoofdzaak om dezelfde personen gaat. Bij het hanteren van de definitie van het genootschap waarin onder andere ook degenen, die een mislukte poging hebben ondernomen, zijn opgenomen, zijn er meer mogelijkheden voor probleemstellingen. Door uit te gaan van een bepaald archiefbestand, i. c. de verhoren, en de definitie van Engelandvaarders daarop toe te snijden, heeft Dessing onnodig haar vrijheid van handelen ingeperkt met alle gevolgen van dien.

Jan Schulten

J. R. Pauwels, *De Canadezen en de bevrijding van België 1944-1945* (Berchem: EPO, 2004, 199 blz., € 18,50, ISBN 90 6445 361 6).

In september 1944 trokken Canadese troepen vanuit Frankrijk België binnen en rukten door West-Vlaanderen op naar Brugge. De bevrijders werden met open armen verwelkomd. Wie toen geloofde dat de oorlog niet lang meer kon duren, vergiste zich. Achter schijnbaar onbenuilige Vlaamse waterlopen zoals het Leopoldskanaal zat immers